

Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun becerilerinin incelenmesi*

Examination of play skills of children with autism spectrum disorder

Ezgi Yazgan¹, Hatice Merve İmir²¹Sedat Taş Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Ankara, Türkiye²Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ÖZET

Amaç: Otizm spektrum bozukluğu sözel iletişim ve etkileşim alanlarında görülen problemler ile tekrarlayan takıntılı davranışların görüldüğü bir nörogelişimsel bozukluktur. Otizmliler çocukların normal gelişim gösteren akranlarından farklılaştığı alanlardan birisi de oyundur. Bu araştırmanın amacı otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun becerilerinin incelenmesidir.

Yöntem: Araştırmanın temel amacı doğrultusunda otizmliler 18 çocuğun oyun becerileri, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde incelenmiştir. Araştırma öncesinde dört farklı oyun türü belirlenmiş ve oyun türlerine uygun birer oyuncak seçilmiştir. Her bir çocuk için ayrı bir gözlem oturumu planlanarak veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri otizmliler çocukların gözlem oturumunda çekilen video kayıtları ve araştırmacının oturumlarda tuttuğu gözlem kayıt notları ile toplanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenerek kodlara ayrılmıştır.

Bulgular: Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, otizmliler çocukların en çok dramatik oyunda ve işlevsel oyunda oynadığı işlevine uygun olarak kullandıkları gözlenmiştir. Çocuklar en çok kurallı ve yapı inşa oyunlarında oynadığı işlevi dışında kullanmışlardır. Otizmliler çocuklar oyun sürecinde tekrarlayan ve takıntılı davranışlar göstermiştir. Oyunda sergilenen iletişim becerileri bulgularına göre ise işlevsel, dramatik ve kurallı oyunda göz teması kuran çocuk sayısı, kurmayan çocuklara göre fazladır. Çalışma grubunun ortalama olarak üçte biri araştırmacıyla sözel iletişim başlatma davranışlarında bulunmuştur. Ekolali gösteren bir çocuk, bütün oyun türlerinde araştırmacının yönergelerini tekrar etmiştir.

Sonuçlar: Otizmin çocukların oyun becerileri üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu, çocuğun otizm düzeyi arttıkça çoğunlukla oyun performansının azaldığı bulunmuştur. Ek olarak, çocuğun sahip olabileceği zihinsel yetersizlik ve düzeyinin de çocuğun oyun becerileri üzerinde eksikliklere yol açabileceği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: çocuk gelişimi; otizm spektrum bozukluğu; özel gereksinimli çocuk; çocuk ve oyun, oyun becerileri

ABSTRACT

Aim: Autism spectrum disorder is a neurodevelopmental disorder in which problems in verbal communication and interaction and repetitive obsessive behaviors are seen. One of the areas where children with autism differ from their normally developing peers is play. The aim of this study is to examine the play skills of children with autism spectrum disorder.

Methods: In line with the main purpose of the study, the play skills of 18 children with autism were examined in the special education and rehabilitation center. Before the research, four different game types were determined and a toy suitable for each game type was selected. A separate observation session was planned for each child. The data of the study were collected with the video recordings taken during the observation session of the children with autism and the notes taken by the researcher during the sessions. The data obtained in the research were analyzed by content analysis method and divided into codes.

Results: Considering the results of the study, children with autism showed the most appropriate use of toys in dramatic and functional game. Children mostly showed using the toy out of its function in constructive game and game with rules. Children with autism showed two types of repetitive and obsessive behaviors. According to the communication skills findings, the number of children who made eye contact was higher than the children who did not in functional, dramatic game and game with rules. On average, one third of the study group engaged in initiating verbal communication with the researcher. One child who showed echolalia, repeated the instructions of the researcher in all play types.

Conclusion: It has been found that autism has negative effects on children's play skills, and as the child's autism level increases, play performance often decreases. In addition, it has been determined that the child's mental disability and its level may cause deficiencies in the child's play skills.

Keywords: child development; autism spectrum disorder; child with special needs; child and play, play skills

Giriş

Oyun, çocuğun tüm gelişim alanlarını destekleyen, hayatı anlamlandırmasını sağlayan, şimdiki ve gelecekteki sosyal ilişkilerinin kalitesini geliştiren bir etkinliktir. Çocuğun büyümesi ve gelişiminde diğer etkenler kadar önemli bir ihtiyaçtır (Koçyiğit vd., 2007; Öğretir, 2008). Oyun, özel gereksinimi olan veya normal gelişim gösteren tüm çocuklar için kıymetlidir (Pouya vd., 2017; Şahin & Özdemir, 2015). Etkileri araştırıldıkça daha da anlaşılabilir bu kavramın üzerinde düşünmeye ve çalışmaya gereksinim duyulmaktadır. Özellikle özel gereksinimli çocukların oyun becerileri üzerine yapılacak çalışmalar, bu çocukların ve gelişimlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak; onlar için uygun eğitim ortamı, planı ve yönteminin seçilmesine fırsat tanıyacaktır.

Bu araştırmanın amacı otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun becerilerinin incelenmesidir. Otizmliler çocukların oyun becerileri hakkında daha çok bilgi sahibi olmak hedeflenmiştir. Araştırma otizmliler çocukları birebir gözlemleyerek ve gerçekleştirebildikleri davranışları inceleyerek yürütülmüştür. Ayrıca çocukların gerçekleştirebildiği oyun davranışları ve otizm düzeyleri ile sahip oldukları diğer tanı türleri arasındaki ilişki irdelenmiştir.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Ezgi Yazgan, Sedat Taş Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Ankara, Türkiye

E-posta: ezgiyazgan@gmail.com

Geliş tarihi / Received: 18.08.2023, Kabul tarihi / Accepted: 21.05.2024

* Bu çalışma Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi bölümünde "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Oyun Becerilerinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından derlenerek hazırlanmıştır.

Otizm spektrum bozukluğunun tanımı

Otizm spektrum bozukluğu, iletişim ve sosyal etkileşimde problemlerin yaşandığı, sık tekrarlayan davranışları ile gözlenen bir nörogelişimsel bozukluktur (Amerikan Psikoloji Derneği (APA), 2013; Ulusal Otizm Merkezi (NAC), 2020). "Otizm" kavramı 1911'de Paul Eugen Bleuler tarafından ilk kez kullanılmıştır (Mihai, 2019). Türkçe sözlükte "içe yöneliklik" olarak tanımlanan (Türk Dil Kurumu (TDK), 2020) otizm kavramını Leo Kanner 1943'te, Bleuler'den esinlenerek tekrar kullanmıştır (Mihai, 2019). Otizmlili çocukların özelliklerini; dilin iletişim amacıyla kullanımında, sosyal ilişki kurma ve etkinliklere katılmada eksiklik, içe dönük olma, yineleyen sınırlı davranışlar ve rutinleri korumada ısrar olarak sıralamıştır (Harris, 2018; Kanner, 1943).

Otizm spektrum bozukluğunun gelişimsel etkileri

Bireyin yaşamı boyunca herhangi bir yaşta teşhis edilebilmesine karşın belirtilerin ilk iki yaşta kendini göstermesi nedeniyle gelişimsel bozukluk olarak adlandırılır (Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri (CDC), 2020). Bozukluktan etkilenen çocukların durumları çok hafiften ağıra kadar değişebilir. Bütün çocuklarda belirtilerin tamamı bir arada ve aynı anda gözlenmez. Hafif seyreden çocuklarda bir kısmı gözlenirken, tanılama güçleşir. Ağır seyreden çocuklarda ise daha çok belirti gözlenir ve yoğunluğu artar (Korkmaz, 2013).

Sosyal iletişim ve etkileşimde görülen problemler sözel veya sözsüz iletişim sürdürme, göz teması ve jestlerin eksikliği ile tekrarlanan davranışlar ise oyuncakları dizme, ekolali, nesne çevirme, katılmış ritüeller ve bunların devamında ısrar olarak örneklendirilebilir (APA, 2013; Lane, 2022). Çocuklarda bazı nesnelere aşırı bağlılık, tekrarlayan rutinler, bazı ses, yiyecek ya da dokulara fazla tepkiler, nesnelere sürekli koklama ya da dokunma isteği dikkat çeken belirtiler olabilir (APA, 2013; Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü (NIMH), 2020).

Oyun becerileri

Oyun ise Tanımı Türk Dil Kurumu [TDK] tarafından "Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence" (TDK, 2020) olarak tanımlanır. Çocuğun öncelikle mutlu olduğu, eğlendiği ve araştırma yapmasına yardımcı olduğu için kullandığı bir araçtır (Sevinç, 2009). Çocuğun keyif alarak ve kendi isteğiyle katıldığı bütün eylemler "oyun" olarak açıklanabilir (Egemen vd., 2004; Koçyiğit vd., 2007). Çocuk oyun içerisinde problem çözme becerisi kazanır. Paylaşmayı, birlikte karar vermeyi ve grupla çalışmayı öğrenir (Elbeltagi vd., 2023).

Oyunun birçok tanımı ve sınıflandırması mevcuttur (Aytaş & Uysal, 2017). Oyun teorik olarak kuramcılar tarafından sınıflandırılmış olsa da bebeklikte basit becerilerle başlayıp giderek ilerleyen ve zorlaşan karışık bir dizindir (Aslan, 2013). Çocuğun oyun becerilerinde gecikme görülmesi gelişim alanlarında gecikmesine dair işaretler verdiğinden (Honey vd., 2007) oyunu doğru şekilde analiz etmek, basamaklandırmak ve sınıflamak önemlidir.

Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun yeterlikleri

Çocukların oynadığı oyunları Piaget, Vygotsky ve Smilansky gibi bilişsel gelişim üzerine çalışmış kuramcılar farklı aşamalara ayırmıştır. Piaget'e göre çocuk yaşamın ilk dönemlerinde uzanıp nesne yakalamaktan, nesneyi vurup atmaktan keyif alır ve bu davranışlarını tekrarlamaya devam eder. Dönemin sonlarına doğru şemaları amaçlı olarak kullanmaya başlar (Sevinç, 2009). Otizmlili çocukların nesnelere keşfetmeye yönelik oyunlar oynamak yerine genellikle dişleriyle ısırma ya da ellerinde taşıdıkları gözlenir (APA, 2013; Rogers vd., 2013; Williams, 2003). Piaget'e göre alıştırma oyunundan sonra sembolik oyun yer alır (Nicolopoulou, 2004). Çocuğun taklit yoluyla öğrendiği şemalar pekiştirildikçe tekrarlanır ve artar (Sevinç, 2009). Otizmlili çocukların sosyal duygusal gelişimlerdeki gecikmelerin yanında taklit geliştirmemeleri, iletişim başlatmamaları (Carr, 2016; Loveland & Tunali-Kotoski, 2013), nesne temsiline genellikle geçmemeleri, nesnelere ilgisiz kalmaları veya yalnız bir parçasıyla ilgilenmeleri sosyal oyunların eksikliğini (Korkmaz, 2013; Thomas & Smith, 2004) işaret edebilir. Sonucu evre olan kurallı oyun evresinde çocuk önceden sınırları çizilmiş oyunları oynayarak bunlara uygun davranmayı öğrenir (Sevinç, 2009). Grup halinde oynanan ve kuralları olan oyunlar otizmlili çocuklarda sosyal iletişimde yaşadıkları sorunlar ve oyun içinde kurallara uyma gerekliliği nedeniyle genellikle gözlenmez. Otizmlili çocuklar oyun kurallarını anlayıp takip etmekte zorlanabilir, başkalarının hareketini tahmin edemeyebilir (Terpstra vd., 2002).

Vygotsky oyunun sembolik bir oluşum olduğuna karşı çıkarak bilişsel bir düzen olduğunu savunur (Vygotsky, 1967). Çocukta oyun başlatma güdüsüne neden olanın, sembollerin yerine gerçekte olmayı gerçekleştirme ihtiyacı olduğunu belirtir (Vygotsky, 1967). Bruner'e göre ise oyunun fonksiyonları bulunur. Oyun, çocuğun problem çözme yöntemlerini, düşünme becerisini ve yaratıcılığını geliştirir (Bruner, 1981). Smilansky oyunu, Piaget'nin aşamalarını temel olarak oluşturmuş ve dört gruba ayırmıştır. İşlevsel oyun Smilansky'e göre bir bebekte gözlenen ilk oyundur (Frost vd., 2012). Çocuk oynadıkça nesnelere işlevini, işlevine uygun kullanmayı öğrenir (Ülke-Kürkçüoğlu, 2012). Otizmlili çocuklarda nesnelere inceleme ve işlevine uygun kullanma becerileri genellikle gözlenmez. Bunun yerine sallamak, çevirmek gibi stereotipik davranışlar içerisinde kullandıkları (Sevinç, 2009; Williams, 2003), içlerinde buldukları dünyayı keşfedememelerinin daha bebeklik döneminden akranlarına göre bazı tecrübeleri kaçırmalarına neden olduğu belirtilir (Childress, 2010; Van Berckelaer-Onnes, 2003).

Yapı inşa oyunları çocuğun kum, blok ve benzeri objeler kullanarak amacı olan bir yapı meydana getirdiği oyun türüdür (Aslan, 2013; Sevinç, 2009). Kendi içerisinde sorun çözme yetisi taşıyan bu oyunlar otizmlili çocuklar tarafından geliştirilmesi güç olan oyunlardır (Ülke-Kürkçüoğlu, 2012). Sonraki evre olan dramatik oyunda hayal gücünü kullanarak reel dünyada gördüğü olayları, etkinlikleri ve rolleri yapıyormuş gibi oynanan sembolik oyuna taşır (Frost vd., 2012; Sevinç, 2009). Otizmlili çocuklar için sosyodramatik oyunlara katılmak iletişim kurma gerekliliği ile "-miş gibi davranmak" davranışlarını içerdiği için genellikle normal gelişim gösteren çocuklara göre daha zorlayıcıdır (Terpstra vd., 2002). En üst evre olan kurallı oyunda çocuk, kurallı oyunlara uyabilmek için oyun öncesinde belirlenen ilkelere uymalı ve bunlara uyumlu davranmalıdır. Bu oyunlara dahil olmak ve uyum sağlamak başkalarıyla etkileşim gerektirir (Frost vd., 2012; Sevinç, 2009; Smith & Bağlı, 1994).

Araştırmanın önemi ve gerekliliği

Alanda otizmlili çocuklar ve oyunla ilişkili bazı araştırmalar incelendiğinde daha çok aileler için programların hazırlandığı (Rogers vd., 2013; Ülke-Kürkçüoğlu, 2012; Van Berckelaer-Onnes, 2003; Williams, 2003) veya taklit becerilerinin oyunla ilişkilendirildiği

(Casby, 2003; Kangas vd., 2002; Terpstra vd., 2002) gözlenmektedir. Fakat otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarla oyun becerilerinin birebir gözlemlendiği araştırmaların ise araştırmalara kıyasla sayıca daha az olduğu görülmüştür. Normal gelişim gösteren ve otizmlilik çocukların oyun becerilerinin kıyaslandığı (Charman vd., 1997; Güler, 2007; Piaget, 1999; Shala, 2009; Vygotsky, 1967) ve farkın araştırıldığı çalışmalar da bulunmasına karşın, yalnızca otizmlilik çocukların oyun becerilerinin önemi üzerine yeterince çalışılmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın temel amacı otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun becerilerini incelemek olarak belirlenmiştir. Araştırmanın, ilgili literatürdeki boşlukları doldurmaya yardımcı olması hedeflenmiştir.

Yöntem

Araştırmanın modeli

Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun becerilerini incelemeyi amaçlayan bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni seçilerek yürütülmüştür. Nitel araştırmalarda bir durumu detaylıca incelemek amacıyla durum çalışması kullanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Stake (2005)'e göre durum çalışma desenleri üçe ayrılır. Bunlar; gerçek (içsel), araçsal ve kolektif desenlerdir. Gerçek durum çalışma deseni bir durumu daha iyi anlamaya ve açıklamaya yönelik olan çalışmalarda kullanılan desendir (Stake, 2005). Bu kapsamda, gerçek durum deseniyle tasarlanan bu araştırmada otizmlilik çocukların oyun becerilerinin derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın evreni ve örnekleme

Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ili Yenimahalle ilçesinde bulunan, bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam eden 18 otizmlilik çocuk oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan çocukların bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur. Çocukların yaş ortalaması 10,27'dir. Çocuklardan 4'ü kız, 14'ü erkektir. 5'inde yalnızca otizm bulunurken 13'ünde eşlik eden farklı tanıları bulunmaktadır. 13 çocuğun 11'inin tanılarındaki zihinsel yetersizlik, 4'ünün bedensel yetersizlik, 2'sinin dil konuşma güçlüğü ve 1'inin süregelen hastalık olduğu gözlenmiştir. Genel olarak 18 çocuğun 12'sinin otizm düzeyi hafifken, 5'inin orta düzeyde ve 1'inin ağır düzeydedir. Zihinsel yetersizliği olan 11 çocuğun 5'inin hafif, 5'inin orta ve 1'inin ağır düzeyde olduğu bulunmuştur.

Tablo 1. Çalışma grubunun tanı türü, yaş ve cinsiyet bilgileri

Çocuk	Tanı Türü	Y	C	Çocuk	Tanı Türü	Y	C
Ç1	Hafif d. osb. Dil konuşma g.	9	E	Ç10	Hafif d. osb. Hafif d. zy.	6	E
Ç2	Orta d. osb. Hafif d. zy.	17	K	Ç11	Orta d. osb. Orta d. zy.	5	E
Ç3	Orta d. osb.	7	K	Ç12	Ağır d. osb. Orta d. zy.	15	E
Ç4	Hafif d. osb.	7	E	Ç13	Hafif d. osb. Hafif d. zy. Bedensel y.	5	E
Ç5	Hafif d. osb.	7	E	Ç14	Hafif d. osb. Orta d. zy. Bedensel y.	8	E
Ç6	Orta d. osb. Orta d. zy. Bedensel y. Süregelen hastalık	18	E	Ç15	Hafif d. osb. Hafif d. zy.	8	E
Ç7	Hafif d. osb.	6	E	Ç16	Hafif d. osb. Bedensel y.	18	E
Ç8	Hafif d. osb.	4	K	Ç17	Hafif d. osb. Orta d. zy. Dil konuşma g.	12	E
Ç9	Orta d. osb. Ağır d. zy.	17	K	Ç18	Hafif d. osb. Hafif d. zy.	16	E

E: Erkek, K: Kız, osb: otizm spektrum bozukluğu, zy: zihinsel yetersizlik, dil konuşma g: dil konuşma güçlüğü

Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak dört oyun türüne yönelik oyuncak ve yarı yapılandırılmış gözlem formu kullanılmıştır. Araştırmacının otizmlilik çocukların oyun davranışlarını daha düzenli gözlemleyebilmesi ve sistemli olarak bilgi toplayabilmesi amacıyla yapılandırılmış gözlem seçilmiştir. Fakat araştırmanın amacı, çocukların doğal oyun davranışlarını gözleme zorunluluğu getirmiştir. Bu nedenle, tamamen yapılandırılmış bir gözlem yerine yarı yapılandırılmış gözlem yöntemine (Bailey'den aktaran Yıldırım & Şimşek, 2016) başvurulmuştur.

Uygulamaya başlamadan önce gözlemlenecek dört oyun türü için birer oyuncak belirlenmiştir. Belirlenen ilk oyuncaklar özel eğitim alanında çalışan iki farklı öğretmene danışılarak revize edilmiştir. Bu revize neticesinde, işlevsel oyun için oyuncak davul, yapı inşa oyunu için legolar (oyuncak bloklar), dramatik oyun için çaydanlık ve bardak, kurallı oyun için bir kutu oyunu seçilmiştir. İşlevsel oyunda verilen davulu çocuğun vurarak oynaması, yapı inşa oyununda legoları bir yapı oluşturacak şekilde birleştirmesi, dramatik oyunda çaydanlık ve bardağı kullanarak "-miş gibi" oynanan oyunları oynaması beklenmektedir. Kurallı oyun için seçilen kutu oyununda 5 farklı renkte bardak, 1 zil ve bardakların hangi sıralamaya göre dizileceğini gösteren kartlar bulunmaktadır. Çocuğun karttaki resme bakarak bardakları dizmesi ve zile basması gerekmektedir.

Araştırmada her çocuk için birer gözlem oturumu yapılmıştır. Araştırmacı gözlem oturumlarında gözlemci olarak katılımcı rolüyle (Creswell, 2021) yer almıştır. Araştırmacı katılımcı gözlemci olarak oturum içerisinde çocukla masada birebir oturmuş, oturumda yapacaklarını açıklamış, materyalleri ve yönergeleri sırayla sunmuştur. Çocuğun davranışları video kaydına alınmış ve gözlem

notları tutulmuştur. Alınan kayıt ve gözlem notları oturumdan sonra birleştirilerek gözlem notları oluşturulmuştur. Çocukların ebeveynlerinden alınan onam formunda video kayıt alınacağı bilgisi verilmiş ve konuyla ilgili izin alınmıştır.

Süreç

Araştırmada gözlem oturumunu önceden test edip deneyimlemek ve çocuklara sunulacak oyuncakların son halini belirlemek için bir çocukla pilot oturum yapılmıştır. Pilot oturumdan elde edilen veriler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Pilot uygulamada elde edilen deneyimler özel eğitim alanında çalışan iki öğretmenle paylaşılmıştır. Pilot uygulama neticesinde materyal seçimi ve sunumunda düzenlemeler yapılmıştır.

Gözlem oturumları çocukların rehabilitasyon merkezindeki derslerinin son 15 dakikasına katılarak gerçekleştirilmiştir. Çocuk masada araştırmacıyla karşılıklı olacak şekilde oturmuştur. Kendisine oyuncaklar verileceği ve oyuncaklarla oynayacağı anlatılmıştır. Tüm oyuncak sunumlarında her çocuğa aynı yönergeler verilmiştir. Yönerge olarak çocuklara "Bu bir davul. Haydi, davulla oyna.", "Bunlar lego parçaları. Bana onlarla nasıl oynadığını göster.", "Bunlar çaydanlık ve bardak. Bunları al ve oyna." gibi ipucu içermeyen cümleler kullanılmıştır. Belirlenen 4 oyuncak sırayla çocuğa sunulmuştur ve oynaması istenmiştir. Çocuğun davranışları gözlemlenmiş ve oyuncak araştırmacı tarafından geri alınmıştır. Gözlem oturumları video kaydına alınmıştır ve oturum sırasında notlar tutulmuştur. Her oturum ortalama 6-10 dakika arası sürmüştür.

Verilerin analizi

Video kayıt ve gözlem notları ile toplanan veriler birer yazılı metin haline getirilmiş ve videoların tamamını izleyen bir özel eğitim öğretmeni tarafından kontrol edilmiştir. Veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi "bir metnin bazı özelliklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği" (Büyüköztürk vd., 2017) tekniktir. İçerik analizi sürecinin ilk basamağı kodlamadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Çocukların gösterdiği oyun davranışları birer kod olarak belirlenmiştir. Her çocuğun gözlem oturumunda gösterdiği davranışlara göre atanan kodlar, oyun türlerine göre ayrılarak uygun olanlar bir araya getirilmiştir. Kodlama sürecinin tamamlanmasının ardından benzer özellikler gösteren kodlar bir araya getirilerek gruplandırılmıştır. Gruplar kategorileri oluşturmuş ve uygun betimlemelerle isimlendirilmiştir.

Araştırmada materyallerin seçimi, pilot oturumun değerlendirilmesi, kodların ve kategorilerin oluşturulması ile bu kodların ve kategorilerin kontrol edilmesinde araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmak amacıyla uzman görüşlerine yer verilmiştir. Araştırmanın yapıldığı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden bir öğretmen, kurum dışından bir özel eğitim öğretmeni ve Çocuk Gelişimi alanından bir eğitim üyesi ilgili süreçlere katılmıştır. Araştırmacı ve özel eğitim öğretmeni tarafından ayrı yürütülen kodlama sürecinde manuel kodlama kullanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için ayrı hazırlanan kodlar karşılaştırılarak bir araya getirilmiştir. Bir çocuğun bir davranışı için kod atanmasında yaşanan farklılıklar bu süreçte video kayıtlarına ve gözlem notlarına dönerek giderilmiştir. Araştırmacı ve özel eğitim öğretmeni tarafından ortak kodlama ve kategoriler belirlenmiştir. Oluşturulan kodları ve kategorileri Çocuk Gelişimi alanından gözleme dayalı nitel araştırma deneyimi olan bir eğitim üyesi incelemiştir. Öğretim üyesinin incelemesinden sonra verdiği öneriler doğrultusunda nihai kodlar ve kategorilere ulaşılmıştır.

Araştırmanın etik boyutu

Araştırmaya katılacak çocukların ebeveynlerine araştırmanın amacı ve yöntemi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Ebeveynlere araştırmaya katılmalarının gönüllülük esasına dayalı olduğu, istedikleri zaman ayrılma kararı alabilecekleri ve tüm hakları açıklanarak yazılı onam belgeleri imzalatılmıştır.

Araştırma Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'nun 09.11.2020 tarihli toplantısı ve 02 karar numarası ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bulgular

Araştırmada toplanan veriler doğrultusunda üç kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler; materyal kullanımı, oyundan bağımsız eylemler ve iletişim becerileridir. Her bir kategori altında bu kategorilere uygun davranışları içeren kodlar bulunmaktadır. Kodlar çocukların oyun davranışlarına göre değişkenlik gösterdiği için her kategori altında farklı sayıda kod bulunabilmektedir.

Materyal kullanımı

Araştırmada belirlenen ilk kategori olan materyal kullanımı, çocukların kendilerine oyuncak sunulduğunda materyale dair gösterdiği davranışları içermektedir. Materyal kullanımı kategorisi için dört kod belirlenmiştir. Bu kodlar; "oyuncağı işlevine uygun kullanma", "oyuncağı işlevi dışında kullanma", "oyuncağı reddetme" ve "oyuncağı inceleme"dir. Bunlara ek olarak işlevsel oyunda beşinci kod olarak "oyuncağı kavramada zorlanma" eklenmiştir. Kurallı oyunda ise kodlar oyuncucağına uygun olacak şekilde "oyuncağı kuralına göre oynama", "oyunu kısmen/tamamen kural dışı şekilde oynama", "oyuncağı işlevi dışında kullanma" ve "oyuncağı reddetme" olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Materyal kullanımına dair kodların farklı oyun türlerine göre dağılımı

Kodlar	Oyun Türleri			
	İşlevsel	Yapı inşa	Sembolik	Kurallı
Oyuncağı işlevine uygun kullanma	x	x	x	
Oyuncağı işlevi dışında kullanma	x	x	x	x
Oyuncağı reddetme	x	x	x	x
Oyuncağı inceleme	x	x	x	
Oyuncağı kavramada zorlanma	x			
Oyuncağı kuralına göre oynama/ kullanma				x
Oyunu kısmen/tamamen kural dışı şekilde oynama				x

Oyuncağı işlevine uygun kullanma

İşlevsel oyun için çocuklara oyuncak davul sunulmuş ve oynaması istenmiştir. Araştırmaya katılan 18 çocukta dokuzunu sunulan davulu alarak vurmaya başlamıştır. Bu çocuklar anlamlı oyun davranışı göstermiştir. Ardından yapı inşa oyunu için çocuklara birkaç

tane lego parçası takılı halde verilmiş ve oynaması istenmiştir. 18 çocuktan altısı oyuncakları işlevine uygun şekilde kullanmıştır. Bu çocuklar oyuncakları birer yapı oluşturmak için kullanmışlardır. Çocuklardan ikisi oyuncakları kullanarak basit ve anlamlı bir yapı oluştururken, dördü yaratıcı bir yapı oluşturmuştur. Üçüncü oyun türü olarak dramatik oyun için çocuklara oyuncak çaydanlık ve bardak verilmiştir. Çocuklardan 11'i oyuncakları işlevine uygun şekilde kullanmıştır. 11 çocuktan 10'u çaydanlıktan bardağa dolduruyormuş gibi yapmış ve altısı bardaktan içiyormuş gibi yapmıştır. Beş çocuk iki hareketi de göstermiştir.

Kurallı oyunun materyal kullanımında, otizmli çocukların kurallı bir oyuna katılımları araştırılmıştır. "Oyuncağı işlevine uygun kullanma" yerine ilk kod olarak "oyunu kuralına göre oynama" belirlenmiştir; çünkü kurallı oyunda oyuncağın işleve uygun kullanılabilmesi için oyunun kurala göre oynanması beklenmektedir. Bu kod için üç tür eylem belirlenmiştir. Bunlar; "oyun öncesinde belirlenen ve anlatılan kuralları dinleme", "ipucu verilerek sunulan ilk kartta başarılı olma" ve "ikinci kartı bağımsız tamamlama" olmuştur. İlk olarak, oyun öncesinde belirlenen ve anlatılan kuralları dinlemede, çocukların kuralları aktif dinlemesi beklenmiştir. Sekiz çocuk bu davranışı göstermiştir. Ardından oyunun ilk kartı çocuklara oyun kurallarını gösterilerek anlatılmış ve yardımla verilen kartın doğru şekilde tamamlanması beklenmiştir. Dokuz çocuğun ipucu verilerek sunulan ilk kartta başarılı olduğu gözlenmiştir. Bağımsız tamamlaması istenen ikinci kartta, altı çocuğun başarıyla tamamladığı görülmüştür.

Oyuncağı işlevi dışında kullanma

İşlevsel oyunda altı, yapı inşa oyununda 11 ve dramatik oyunda dokuz çocuğun oyuncağın işlevi dışında davranışlar sergilediği gözlemlenmiştir. İşlevsel oyunda gözlenen oyun dışı davranışlar "oyuncağın altına bakma", "oyuncağın altına vurma", "oyuncağı bir kapağı varmış gibi açmaya çalışma", "elini davulun içine sokma", "elini davulun üzerinde gezdirme" ve "davula ses çıkarma/çalma amacı olmaksızın vurma" olarak bulunmuştur. Yapı inşa oyununda "legoları ters şekilde dizme", "legoların üzerindeki tırtıklı kısımda parmağını gezdirme", "oyuncağın altına bakma", "parçaların yerini değiştirme", "dizdiklerini izleme", "oyuncağı çevirme" ve "oyunu yarım bırakma" olarak belirlenmiştir. Dramatik oyunda ise "oyuncağı çevirme", "yan yatırma ve sallama", "oyuncağa vurma", "oyuncakları parmağıyla işaret etme ve izleme", "materyali günlük/gerçek kullanıma uymayan şekilde kullanma" olarak belirlenmiştir.

Çocukların kurallı oyun materyalinde iki farklı grup oluşturdukları belirlenmiştir. Çocukların oyunu kısmen/tamamen kural dışı oynadıkları ya da oyuncakların işlevi dışında kullandıkları bulunmuştur. 18 çocuktan 11'inin oyuncakların işlevi dışında davranışlar sergilediği gözlenmiştir. 11 çocuktan ikisi "bardakları ters şekilde dizme", dördü "bardakların yerlerini değiştirme", üçü "oyuncağı sallama", ikisi "oyuncağı çevirme" ve üçü de "zile art arda basma" davranışları göstermiştir.

Oyuncağı reddetme

İşlevsel, yapı inşa ve kurallı oyunda oyun materyalini beşer çocuk reddetmiştir. Bu davranışlar işlevsel oyunda "oyuncağa dikkatini/ilgisini vermeme", "sandalyede yan tarafına dönme", "oyuncağı önünden kaldırma" ve "oyuncağı masada itme" olmuştur. Yapı inşa oyununda "oyuncağa dikkatini/ilgisini vermeme", "gözlerini kapatma", "oyuncakları atma" ve "oyuncakları itme" davranışları gösterilmiştir. "Gözlerini kapatma" ve "oyuncakları itme" davranışlarını birer çocuk göstermiştir. "Oyuncağa dikkatini/ilgisini vermeme" davranışını iki çocuk ve "oyuncağı atma" davranışını üç çocuk göstermiştir. Kurallı oyunda üç çocuğun oyuncucağına dikkatini/ilgisini vermeyerek ve iki çocuğun oyuncakları atarak reddettiği gözlenmiştir. Dramatik oyunda altı çocuk oyuncucağı reddetme için "oyuncağa dikkatini/ilgisini vermeme", "oyuncakları yere atma ve masada itme", "sandalyeden kayma, sallanma ve ayağa kalkma" davranışlarını göstermiştir.

Oyuncağı inceleme

İşlevsel oyunda iki çocuğun oyuncucağı incelemek üzere gösterdiği davranışlar: "davulun çevresinde elini gezdirerek tanımaya çalışma" ve "oyuncağı keşfetmek için farklı yollar deneme" olmuştur. Yapı inşa oyununda iki çocuk ve dramatik oyunda bir çocuk oyuncucağı çevirerek inceleme davranışında bulunmuştur.

Oyuncağı kavramada zorlanma

Araştırmada yapı inşa oyununda bazı çocukların oyuncakları tutmakta zorlandığı gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan üç çocuğun yapı inşa oyunu için verilen legoları tutmakta ve oyun içinde kullanmakta zorlandığı gözlemlenmiştir. Bu oyun için verilen legolar diğer oyun türleri için kullanılan oyuncaklardan daha küçük boyuttadır. Ç6 ve Ç16'nın otizme eşlik eden bedensel yetersizlik tanıları bulunmaktadır.

Oyundan bağımsız eylemler

Araştırmada bazı çocukların oyun süresi içinde oyundan ve oyuncaktan bağımsız gösterdiği davranışlar bir kategori olarak değerlendirilmiştir. Bu davranışların otizm spektrum bozukluğu olan çocukların gösterdiği tekrarlayan ve takıntılı davranışlardan olduğu gözlemlenmiştir. Amerikan Psikiyatri Birliği'nin yayınladığı Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'na [DSM-5] göre bu davranışlar otizmin belirleyici etmenlerinden birisidir (APA, 2013; Wing vd., 2011).

Oyun dışı davranışlar

Araştırmaya katılan çocuklardan işlevsel ve kurallı oyunda üçünün, yapı inşa dramatik oyunda ikisinin "oyun dışı davranışlar" gösterdiği bulunmuştur. Çocukların gözlenen oyun dışı davranışlarının, olduğu yerde tekrarlayan biçimde sallanma ve ellerini sıklıkla birbirine vurma şeklinde olduğu gözlemlenmiştir.

Oyun içi iletişim becerileri

DSM-5'e göre (APA, 2013) otizm tanı ölçütlerinden bir diğeri sosyal iletişim ve etkileşim sorunlarıdır. Bu sebeple çocukların oyun içinde gösterdiği iletişim becerileri araştırmada ayrı bir kategori olarak ele alınmıştır. Bu kategorinin altında yer alan kodlar "oynarken göz teması kurma", "oynarken göz teması kurmama", "oyunda sözel iletişim başlatma", "araştırmacıyla sözel iletişim sürdürme", "oyunda sözel olmayan iletişim kurma" ve "ekolali" olmuştur.

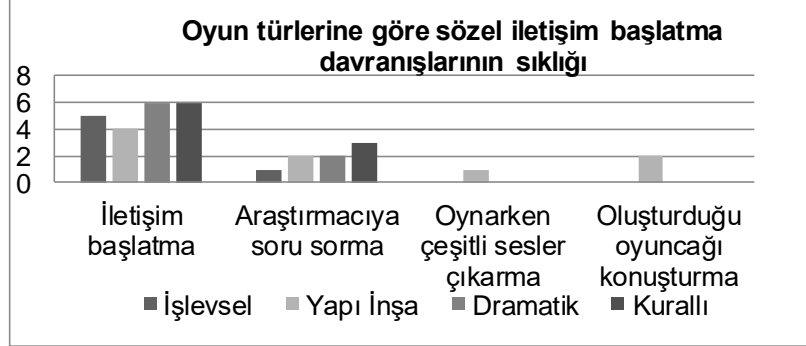
Oyunda göz teması

İşlevsel oyunda 12, yapı inşa oyununda sekiz, dramatik oyunda 12 ve kurallı oyunda 11 çocuk araştırmacıyla oyun içinde göz teması kurmuştur. Çocuğun gözlerini kaçırdığı ya da hiç göz teması kurmadığı durumlar göz teması kurmama olarak ele alınmıştır. Göz teması kurmayanların bulguları incelendiğinde; işlevsel oyunda dört, yapı inşa oyununda iki, dramatik ve kurallı oyunda birer

çocuk göz teması kurmamak için gözlerini kaçırmış veya çevresine bakınmıştır. Diğer çocuklar ise hiçbir göz teması anı oluşturmamıştır.

Oyunda sözel iletişim başlatma

Çocukların sözel iletişim kurma becerileri “oyunda sözel iletişim başlatma” ve “araştırmacıyla sözel iletişimi sürdürme” kodları altında ele alınmıştır. Araştırmacıdan herhangi bir soru ya da yönerge beklemezsizin çocukların konuşma başlattığı durumlarda çocukların iletişim başlatma inisiyatifi almaları sebebiyle “sözel iletişim başlatma” kodu oluşturulmuştur. Çocukların oyun türlerine göre sözel iletişim başlatma davranışları Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Oyun türlerine göre sözel iletişim başlatma davranışlarının sıklığı

İşlevsel oyunda araştırmacıyla “sözel iletişim başlatma” davranışı gösteren beş, yapı inşa ve dramatik oyunda yedi, kurallı oyunda ise altı çocuk olmuştur. Çocukların “oyunda sözel iletişim başlatma” davranışları işlevsel, dramatik ve kurallı oyunda “iletişim başlatma” ve “araştırmacıya soru sorma” olarak bulunmuştur. Yapı inşa oyununda “iletişim başlatma”, “araştırmacıya soru sorma”, “oynarken çeşitli sesler çıkarma” ve “oluşturduğu oyuncacı konuşurma” olmuştur.

Araştırmacıyla sözel iletişimi sürdürme

Çocukların araştırmacıyla konuşmaları “araştırmacıyla sözel iletişimi sürdürme” kodunda açıklanmıştır. İşlevsel oyunda beş, yapı inşa oyununda dokuz, dramatik oyunda altı ve kurallı oyunda sekiz çocuk iletişim sürdürmeye yönelik davranışlar göstermiştir. Çocukların sözel iletişimi sürdürme davranışları işlevsel, yapı inşa ve dramatik oyunda “sorulan sorulara cevap verme” olurken, kurallı oyunda “araştırmacının etkileşim kurma girişimine yanıt verme” ve “sorulan sorulara cevap verme” olmuştur.

Oyunda sözel olmayan iletişim kurma

Araştırmada çocukların bir şeyi konuşmadan araştırmacıya anlatmaya çalışmaları “sözel olmayan iletişim kurma” kodu altında ele alınmıştır. İşlevsel oyunda iki, yapı inşa oyununda üç, dramatik oyunda altı ve kurallı oyunda iki çocuk bu koda uygun davranışlar göstermiştir. Çocukların davranışları işlevsel oyunda “oyuncağı uzatarak kendini ifade etme”, yapı inşa, dramatik ve kurallı oyunda “oyunu bitirdiğini belli etme” davranışı olarak bulunmuştur.

Ekolali

Tüm oyun türlerinde araştırmaya katılan 18 çocuk arasından “sözel iletişimde ekolali” gösteren yalnızca Ç6 olmuştur. Oyun süresi içinde araştırmacının verdiği yönergeleri veya söylediği sözleri birebir tekrar ederek yansıtmıştır.

Tartışma

Materyal kullanımı

Araştırmada ilk kategori olan materyal kullanımında otizmliler çocuklara sunulan oyuncaklara karşı davranışları ele alınmıştır. İlk oyun türü olan işlevsel oyun için çocuklara oyuncak davul sunulmuştur. Çocukların oyuncak davula gösterdikleri davranışlar işlevsel oyun performansları olarak değerlendirilmiştir. Literatürde (Sigman & Ungerer, 1984; Wolfberg & Schuler, 1993) bazı araştırmacılar otizmliler çocukların yeterince işlevsel oyun oynayamadıklarını belirtmektedir. Williams vd. otizmliler çocukların bir miktar işlevsel oyun göstermesine karşın, oynadıkları oyunun niteliğinin diğer kontrol gruplarından anlamlı şekilde farklı olduğunu açıklamıştır (Williams vd., 1999). Bazı araştırmacılara (Blanc vd., 2005; Holmes & Willoughby, 2005; Libby vd., 1998; Williams vd., 2001) göre ise otizmliler çocuklar işlevsel oyun davranışlarını gösterebilir. Araştırmacılar otizmliler çocukların normal gelişim gösteren ya da başka bir tanısı bulunan diğer çocuklara kıyasla daha az ve basit şekilde de olsa işlevsel oyunu gösterdiklerini belirtmiştir. Yapılan araştırmanın verileri de bu araştırmaları destekler niteliktedir. Araştırmaya katılan çocukların yarısı oyuncak davulu vurarak oynamış ve işlevine uygun hareket etmişlerdir.

Yapı inşa oyununun duyu-motor oyundan sonra gelişmeye başladığı varsayılır. Oyunlarda sembolik temsil arttıkça duyu-motor oyunların azaldığı ve yapı inşa oyunlarının arttığı belirtilir (Santrock, 2016). Carter ve arkadaşları (Carter vd., 2005) otizmliler çocukların oyuncakların işlevine odaklanmada zorluk yaşadıklarını, bunun yerine oyuncakların dokunsal özelliklerinin dikkatlerini çektiğini belirtmiştir. Otizmliler çocukların yapı inşa oyuncaklarıyla oynamak yerine tekrarlayan davranışlar gösterdiğini açıklamıştır. Buna karşılık başka bir araştırmada (Wolfberg & Schuler, 1993) 17 otizmliler çocuğun davranışları gözlemlenmiş; çocukların zamanlarının %25’inde işlevsel oyun oynarken, %12’sinde yapı inşa oyunu oynadıkları belirtilmiştir. Yapılan araştırmanın sonuçları otizmliler çocukların yapı inşa oyunlarını gerçekleştirebileceği görüşünü desteklemektedir. Yapı inşa oyunu için çocuklara lego parçaları takılı halde verilmiş ve oynaması istenmiştir. Çocukların üçte biri (18 çocuktan altısı) legoları kullanarak bir yapı oluşturmuş, yapı inşa oyunu davranışları göstermiştir. Çocuklardan ikisi oyuncakları kullanarak basit ve anlamlı bir yapı oluştururken, dördü yaratıcı bir yapı oluşturmuştur.

Otizmlı çocukların dramatik oyun becerilerinin zayıf olduğu, takıntılı ve tekrarlayan davranışlar gösterdiği varsayılır. Bu sebepler çocukların dramatik oyunlarda zorlanacağı ve eksiklik göstereceği öngörülür (Chang, 2023; Jarrold vd., 1993; Terpstra vd., 2002). Oyun kapasitelerinin sembolik oyun için sınırlı olduğu (Hobson vd., 2008), bunun çocuğun bilişsel veya sosyal gelişimde yaşanan eksiklikleriyle ilişkili olabileceği (Jarrold vd., 1993) varsayılır. Bu araştırmada dramatik oyuncakları işlevine uygun kullanmayan 9 çocuktan altısının otizme eşlik eden zihinsel yetersizliklerinin (ikisinin hafif, üçünün orta ve birinin ağır) olduğu tespit edilmiştir. Otizmlı çocukların dramatik oyunlarında oyuncakları işlevine uygun kullanmayabileceği ve bu durumun çocuğun sahip olabileceği zihinsel yetersizlikle ilişkili olabileceği düşünülmüştür.

Araştırmada çocuklardan 11'i çaydanlıktan bardağa dolduruyormuş gibi veya bardaktan içiyormuş gibi yaparak, dramatik oyun davranışları göstermiştir. González-Sala'a göre otizmlı çocuklar oyun içerisinde bir bağlamı olmayan, gerçeğe dayanmayan, "-miş" gibi davranışları anlamakta ve gerçekleştirilmekte zorlanır (González-Sala, 2021). Araştırmada beş çocuğun dramatik oyun içinde bu oyuncaklarla gerçekleştirilebilecek iki davranışı göstermesi iyi seviyede sembolik oyun davranışları olarak yorumlanmıştır. Ek olarak, araştırmada iki çocuk araştırmacıya doldurdukları bardaklarını uzatmış, hayali bir oyunda kendilerine eşlik etmesi için araştırmacıyı davet etmişlerdir. Literatürde otizmlı çocukların "yaratıcı oyunlarda paylaşma becerisi" bakımından eksiklik yaşayabileceği (APA, 2013; Bregman, 2005), büyük çoğunluğunun yalnız oynama isteğinden veya başkalarını oyuna dahil etmeyi bilmediğinden (Hess, 2006; Hobson, 1993; Rubin & Lennon, 2004) bahsedilmiştir. Araştırmacıya bardak uzatan çocukların diğer çocuklara göre daha ileri sosyal gelişim belirtileri gösterdiği ve diğer akranlarından farklılaşmalarına yol açtığı şeklinde yorumlanmıştır.

Sonraki evre olan kurallı oyun evresinde, çocuklar oyun öncesi konulan kurallara uymayı ve oyun içerisinde sorumluluk almayı öğrenir (Sevinç, 2009). Otizm gibi sosyal iletişim bozuklukları olan çocukların diğer akranlarına göre kuralla dayalı oyunlara katılmaları daha nadir görülür (Manning & Wainwright, 2010; Sevinç, 2009). Araştırmada kurallı oyun içerisinde oyun öncesinde belirlenen ve anlatılan kuralları dinleme, ipucu verilerek sunulan birinci kartta başarılı olma ve ikinci kartı bağımsız tamamlama davranışlarının üçünü birden gerçekleştiren dört çocuk olduğu tespit edilmiştir. Dört çocuğun bilgileri karşılaştırıldığında üçünün hafif ve birinin orta düzeyde otizmlı olduğu bulunmuştur. Çocukların kurallı oyuna katılımında otizm düzeylerinin görece düşük olması ve sosyal iletişimde iyi becerilere sahip olmalarının etkisinin olduğu düşünülmüştür.

Bir araştırmada (Freeman vd., 1984) otizmlı çocuklar, zihinsel yetersizliği olan ve normal gelişim gösteren akranlarıyla kıyaslanmış ve otizmlı grubun işlevine uygun oyunlarının daha az ve işlevi dışında oyunlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada önemli bir nokta olarak, otizmlı çocuklar IQ düzeyine göre iki grupta incelenmiş ve her iki otizmlı grubun da farklılaştığı davranışların, nesnenin işlevi dışında kullanım, araştırmacıyla konuşma ve tekrarlayan konuşmalar olduğu bulunmuştur. Bu araştırmada kıyaslama yapıldığında, dört oyun türünde oyun materyalini işlevi dışında kullanan iki çocuk (ikisi de orta düzeyde zihinsel yetersizlik ve otizme sahip) ve bütün oyun türlerinde verilen oyuncakları işlevine uygun şekilde kullanan üç çocuk (otizm düzeyleri hafif, ikisi hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip) olmuştur. Çocukların otizm ve zihinsel yetersizlik düzeylerinin materyal kullanımındaki davranışlarını etkilediği düşünülmektedir. Bir diğer bulguya göre çocukların en az işlevsel oyunda, en çok kurallı oyunda materyalleri işlevi dışında kullandığı belirlenmiştir. Ele alınan oyun türleri içinden en çok yapılandırılmış oyunun kurallı oyun olması ve en az yapılandırılmış olanın işlevsel oyun olmasının bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmüştür.

Halle vd. (2004)'ye göre bir engeli bulunan çocukların akranlarına kıyasla iletişimsel problemleri görülebilmektedir. Otizmlı çocuklar iletişimde sorunlarla karşılaşır (Keen, 2003), başkalarından bir şey isterken ya da bir şeyi reddederken farklı sesler ve davranışlar gösterebilir (Halle vd., 2004). Otizmlı bir çocuğun oyuncakları reddetme davranışının kendine has olacağını öngörmek mümkündür (Reichle vd.'den aktaran Keen vd., 2001). Yapılan araştırmada çocuklardan ikisinin bütün oyun türlerinde verilen her oyuncakları reddettiği görülmüştür. Reddetme davranışını gösteren çocukların (sekiz çocuk) çoğunlukla aynı çocuklar olduğu ve çocukların büyük bölümünün (beş çocuk) üç veya dört oyun türünde reddetme davranışı gösterdiği belirlenmiştir. Reddetme davranışını sık gösteren beş çocuğun otizm düzeylerinin iki ağır, iki orta ve bir hafif düzeyde olduğu ve beşinin de otizme eşlik eden zihinsel yetersizlik tanılarının bulunduğu gözlenmiştir. Çocukların zihinsel yetersizlik tanıları bir ağır, üç orta ve bir hafif olarak sıralanmaktadır. Çocukların ortalama orta-ağır düzeyleri ve çift tanılı olmalarının, gözlem oturumlarındaki reddetme davranışlarıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Çocukların en çok oyuncaklara dikkatini/ilgisini vermeme davranışını gösterdiği görülmüştür. Geri kalan davranışların daha çok bir kişiye ait olması incelenen literatürü destekleyecek niteliktedir.

Çocuğun çevresindeki dünyaya, burada var olan nesne ve olaylara dikkat etmek, incelemek ve öğrenmek için sahip olduğu dürtü keşfetme olarak adlandırılır (Gibson, 1988). Normal gelişim gösteren çocuklarda yeni nesnelere incelemeye ve öğrenmeye (Pierce & Courchesne, 2001) yarayan keşfetme davranışının, otizmlı çocuklarda görülmesinde bazı sorunlar yaşanabilir. Keşfetme otizmlı çocukların ilgilerinin normal çocuklara göre daha kısıtlı olması sebebiyle daha az görülebilir veya hiç görülmeyebilir (Pierce & Courchesne, 2001). Yapılan araştırmada işlevsel ve yapı inşa iki, dramatik oyunda ise bir çocuğun oyuncakları keşfetme davranışını göstermesi bulguların literatürü desteklediği şeklinde yorumlanmıştır.

DSM-5'e göre otizmlı çocukların sosyal iletişim ve etkileşim sorunları ile tekrarlayan takıntılı motor davranışlarının yanında bilişsel, duyuşsal veya motor problemleri görülebilmektedir (APA, 2013). Otizmlı çocukların motor becerilerinde anormallik (parmak ucu yürüme gibi) (APA, 2013); ince motor becerilerinde geri kalma (Manjiviona & Prior, 1995; Savahil, 2016) ya da akranlarına göre eksiklik (Ming vd., 2007; Tunç vd., 2020) gözlenebilir. Otizmlı çocuklarda duyuşsal girdilere yönelik artan veya azalan ilgi gözlenebilir (Perzollı vd., 2023). Bu bağlamda araştırmamızın bulguları değerlendirildiğinde, Ç8'in yapı inşa oyununda verilen legoların tırtıklı kısmının üzerinde parmaklarını gezdirmesinin otizmlı çocuklarda görülen duyuşsal problemler nedeniyle ortaya çıktığı düşünülmüştür. Bu çocuktan farklı üç çocuk yapı inşa oyunu için verilen legoları kavramakta ve oyun içinde kullanmakta zorlanmıştır. Üç çocuğun oyuncakları kavramakta zorlanması ince motor becerilerinde bir eksiklik olabileceğine işaret etmektedir.

Oyundan bağımsız eylemler

DSM-5'e göre tekrarlayan ve takıntılı (stereotipik) davranışlar, sosyal iletişim ve etkileşim bozukluğu ile birlikte otizmin birer tanısal kriteridir (APA, 2013). Davranışlara göre tanımlanan bir nörogelişimsel bozukluk olan (Langen vd., 2014) otizmde normal

olmayan birçok stereotip davranış bulunur ve bunlar çocuklarda farklı şekillerde gözlemlenebilir (Lewis & Bodfish, 1998). DSM-5'e göre bu tekrarlayan ve takıntılı davranışlar otizmlili çocukta, stereotip motor davranışlar, nesnelere veya konuşmada sözcüklerin takıntılı kullanımı olarak görülmektedir (APA, 2013). Bu araştırmada karşılaşılan stereotipik davranışlar ellerini birbirine vurma ve olduğu yerde sallanma davranışları olmuştur. Oyun dışı ve stereotipik davranışları gösteren toplamda beş çocuk olduğu bulunmuştur. Beş çocuktan dördünün otizm düzeyinin orta veya ağır olması, otizm düzeyinin çocukta görülebilecek stereotipik davranışlar üzerinde etkili olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Oyun içi iletişim becerileri

İletişim, bireyin diğer kişileri de etkileyen tüm davranışları olarak tanımlanır. İletişim, kendi içerisinde sözel ve sözel olmayan davranışları barındırır (APA, 2013). Göz teması kişinin ilgilendiği şeyleri gösteren, düşünceleri ve davranışları hakkında bilgi veren önemli bir iletişim aracıdır (Akpınar, 2004; Baltaş & Baltaş'tan aktaran Düzgün & Selçuk, 2018). Otizmlili çocukların iletişimde amaçlı göz teması kurmalarının, bebeklikten başlayarak normal gelişim gösteren çocuklara göre daha düşük olduğu (Bregman, 2005), göz temasında eksiklik görülmesinin otizm için önemli belirtilerden biri olabileceği varsayılır (Jones vd., 2008). Literatürde bazı araştırmalarda (Jones vd., 2008; Osterling & Dawson, 2008; Sigman vd., 1986) otizmlili çocukların göz teması kurma becerisi kontrol gruplarıyla kıyaslanmış ve daha zayıf olarak bulunmuştur. Yapılan araştırmada yalnızca otizmlili çocuklarla çalışılmış olsa da göz teması kurma bulgularına bakıldığında temas sıklığının çok yüksek olmadığı belirlenmiştir. İşlevsel oyunda 12, yapı inşa oyununda sekiz, dramatik oyunda 12 ve kurallı oyunda 11 çocuğun araştırmacıyla göz teması kurabildiği gözlenmiştir.

Araştırmada göz temasından sonra incelenen diğer oyun içi iletişim becerileri; oyunda sözel iletişim başlatma, araştırmacıyla sözel iletişimi sürdürme ve sözel olmayan iletişim kurma davranışları olmuştur. Bodur ve Soysal otizmlili çocukların bir ihtiyacını göstermek dışında iletişim kurmak amacıyla sözel iletişim başlatmadığını (Bodur & Soysal, 2004) belirtmiştir. Bregman'a göre otizmlili çocuklar, paylaşmak istediklerini başkasıyla sözel iletişim başlatmak için bir araç olarak kullanmaz (Bregman, 2005). Araştırmanın bulguları otizmlili çocukların sözel iletişim başlatma davranışlarının düşük olacağı görüşlerini destekleyecek şekilde bulunmuştur. Tüm oyunlar içerisinde sözel iletişim başlatan çocukların büyük çoğunluğunun (10 çocukta sekiz) otizm düzeylerinin hafif düzeyde olduğu görülmüştür. Gözlem oturumu içerisinde sık sık sözel iletişim başlattığı gözlenen beş çocuğun otizm düzeylerinin hafif düzeyde olduğu; çocuklardan biri hariç diğerlerinin otizme eşlik eden bir zihinsel yetersizliğinin bulunmadığı bilgilerine ulaşılmıştır. Çocuğun sahip olduğu otizm düzeyinin düşük olmasının ve eşlik eden zihinsel yetersizliğinin olmamasının çocuğun sözel iletişim kalitesinde etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Araştırmada otizmlili çocukların sözel iletişim başlatma ve araştırmacıyla sözel iletişimi sürdürme kodlarının sayıca farklılaştığı fark edilmiştir. Araştırmacıyla sözel iletişimi sürdüren çocukların sözel iletişim başlatan çocuklardan sayıca fazla olduğu bulunmuştur. Bu kodlar incelendiğinde, otizmlili çocukların sorulan sorulara cevap verme kodunda yoğunluk gösterdiği fakat verdikleri cevapların kısa olduğu ve sohbeti devam ettirmeye yönelik niyet taşımadığı tahmin edilmektedir. Bir diğer farklılık, davranışları gösteren çocukların otizm düzeylerindedir. Sözel iletişim başlatma davranışlarının yalnızca hafif düzeyde otizm olan çocuklarda olduğu gözlenirken, araştırmacıyla diyalog kurma davranışlarının hafif ve orta düzeyde otizm olan çocuklarda görüldüğü gözlenmiştir. Orta düzeyde olan çocukların yalnızca "Sorulan sorulara cevap verme" davranışına katılım göstermesi ve ağır düzeyde otizm olan çocuklar iki davranışı da gerçekleştirmemesi çocukların otizm düzeyi arttıkça sözel iletişimden uzaklaşmasına örnek olarak verilebilir.

Sözel ifadeler sonrasında jestlerin ve vücut hareketlerinin yetersiz kullanımı, iletişimin sözel olmayan kısmında yaşanan yetersizliklerin işaretidir (APA, 2013). Araştırmada çocukların kullandığı sözel olmayan iletişim kurma davranışları incelendiğinde, bu davranışların daha çok araştırmacıya bir şey ifade etmek için bakma veya oyunu bitirmeye yönelik farklı davranışlar olduğu tespit edilmiştir. Toplamda dokuz çocuk gözlem oturumları içerisinde sözel olmayan davranışlar göstermiştir. İki ve üzeri oyunda sözel olmayan davranış gösteren üç çocuğun bilgileri incelendiğinde ikisinin orta düzeyde otizm olmasının ve birinin konuşma becerisi olmamasının (kendisini günlük yaşamda sürekli sözel olmayan davranışlarla ifade etmeye çalışmasının) bu sonuçlar üzerinde etkili olmuş olabileceği öngörülmüştür.

Otizmlili çocukların sahip olduğu iletişim bozukluklarının içerisinde tekrarlayan söz kalıpları da bulunur (Bodur & Soysal, 2004). Çocuğun konuşmasında sözcükleri tekrarlayan şekilde kullanması "ekolali" (APA, 2013; Korkmaz, 2013), ekolaliyi iletişimde yoğun bir şekilde kullanması "ekolalik konuşma" (Bodur & Soysal, 2004) olarak adlandırılır. Bodur ve Soysal'a göre ekolali düşünceye dayalı değildir ve iletişim kurma amacı taşımaz (Bodur & Soysal, 2004). Araştırmada 18 çocuktan biri sözel iletişimde ekolali göstermiştir. Çocuk, bütün oyun türlerinde araştırmacının verdiği yönergeleri aynı anda ve birebir tekrar ederek anında ekolali göstermiştir. Otizm ile sözel iletişimde gözlenen ekolalinin ilişkilendirilmesine karşın, çocukların bireysel farklılıkları nedeniyle her otizmlili çocukta gözlemlenmemektedir.

Sonuç

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda otizm spektrum bozukluğu olan çocukların oyun becerileri incelenmiştir. Araştırma öncesinde işlevsel, yapı inşa, dramatik ve kurallı oyun olarak dört oyun türü belirlenmiştir. Gözlem oturumlarında otizmlili çocukların gösterdiği performanslar kaydedilerek bulgularda sunulmuş ve tartışmada literatürle kıyaslanarak açıklanmıştır. Bulgular, araştırmanın alt amaçlarına uygun olacak şekilde sunulmuştur. Otizmlili çocukların gerçekleştirebildiği oyun türleri tespit edilmeye çalışılmış ve oyun davranışları otizm düzeyleri ile sahip oldukları diğer tanı türleriyle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Materyal kullanımı bulgularına göre otizmlili çocukların bir kısmı oyuncacı işlevine uygun kullanmıştır. Çocuklar en çok dramatik oyunda (11 çocuk), daha sonra işlevsel oyunda (dokuz çocuk) oyuncacı işlevine uygun kullanma davranışları göstermiştir. En yapılandırılmış oyun türü olan kurallı oyunda çocuklardan beklenen üç davranışı yapan dört çocuğun otizm düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Çocuklar en çok kurallı ve yapı inşa oyunlarında (11er çocuk) oyuncacı işlevi dışında kullanmışlardır. Dramatik oyunda oyuncakları işlevine uygun kullanmayan dokuz çocuktan altısının zihinsel yetersizliğinin bulunması, dramatik oyun üzerinde zihinsel yetersizliğin olumsuz etkisini göstermiştir. Bütün oyun türlerinde oyuncakları işlevine uygun kullanan üç çocuğun

otizm düzeylerinin hafif olduğu; bütün oyun türlerinde oyuncakları işlevi dışında kullanan iki çocuğun ise orta olduğu bulunmuştur. Oyuncakları işlevi dışında kullanan iki çocuğun da orta düzeyde zihinsel yetersizliğinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular otizmlilik çocukların oyunlarında materyal kullanımların otizmden ve zihinsel yetersizlikten etkilendiğini göstermektedir.

Üç oyun türünde (işlevsel, yapı inşa ve kurallı) beşer çocuk oyuncakları reddederken, dramatik oyunda altı çocuk oyuncakları reddetmiştir. Reddetme davranışları incelendiğinde ise reddetme davranışlarının birbirinden farklı olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında üç ve üzeri oyun türünde oyuncakları reddeden beş çocuğun da zihinsel yetersizliklerinin (iki ağır, iki orta, bir hafif) bulunması reddetme davranışının üzerinde zihinsel yetersizliğin etkisini göstermiştir. Çocukların oyuncakları inceleme bulgularının sayıca az olduğu belirlenmiştir. İşlevsel ve yapı inşa oyununda iki, dramatik oyunda bir çocuk oyuncakları inceleme davranışı göstermiştir. Kurallı oyunda ise hiçbir çocuk oyuncakları inceleme davranışında bulunmamıştır. Oyun türlerinden yalnızca yapı inşa oyununda oyuncakları kavramada zorlanma yaşayan üç çocuk olduğu tespit edilmiştir.

Oyundan bağımsız eylemler bulgularına göre her oyun türünde çoğunlukla benzer çocukların oyun dışı davranışları gösterdiği, diğer çocukların bu davranışları göstermediği tespit edilmiştir. Stereotipik davranışlar gösteren beş çocuktan dördünün otizm düzeyinin orta veya ağır olduğu gözlenmiştir. Bu bulgular otizmin çocuğun gösterebileceği stereotipik davranış yoğunluğu üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Oyun içi iletişim becerileri bulgularına göre üç oyunda (işlevsel, dramatik ve kurallı) göz teması kuran çocuk sayısı, kurmayan çocuklara göre oldukça fazladır. Yapı inşa oyununda göz teması kuramayan çocuk sayısı, göz teması kuran çocuklardan daha fazladır. Sözel iletişim başlatan çocuk sayısı yapı inşa ve dramatik oyunda yedişer, işlevsel oyunda altışar çocuk olarak bulunmuştur. Gözlem oturumu içerisinde sık sık sözel iletişim başlattığı gözlenen çocukların otizm düzeylerinin tamamının hafif düzeyde olduğu; çocuklardan biri hariç diğerlerinin zihinsel yetersizliğinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada, araştırmacıyla sözel iletişimi sürdüren çocukların sayısı yapı inşa ve kurallı oyunda yüksek olarak bulunmuştur. Sözel olmayan iletişim kuran çocukların sayısı, sözel olan iletişim kuran çocuklardan daha azdır. Sözel olmayan davranışların daha çok araştırmacıya bir şey ifade etmek için bakma veya oyunu bitirmeye yönelik farklı davranışlar olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada sözel iletişimde ekolali gösteren bir çocuk olduğu belirlenmiştir.

Bu araştırmada, otizmlilik çocukların belirlenen oyun türlerinin gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin incelenmesinin yanında oyun davranışları derinlemesine incelenmiştir. Çocukların oyun bulgularının otizm düzeyleri ve sahip oldukları diğer yetersizlik türleriyle ilişkisi sorgulanmıştır. Otizmin çocukların oyun becerileri üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu, çocuğun otizm düzeyi arttıkça çoğunlukla oyun performansının azaldığı bulunmuştur. Ayrıca çocuğun sahip olabileceği zihinsel yetersizlik ve düzeyinin de çocuğun oyun becerileri üzerinde yetersizliklere yol açabileceği tespit edilmiştir. Araştırma, temel amacının oyun becerilerini incelemeye yönelik olması, bulguları ve otizmlilik çocukların oyun davranışları hakkında farklı bilgiler veriyor olması yönleriyle önemlidir. Bu yönleriyle literatürde bir boşluğu doldurabileceği düşünülmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda araştırmacılara, ebeveynlere ve otizmlilik çocuklarla çalışan eğitimcilere yönelik öneriler sıralanmıştır:

- Otizm düzeyi orta veya ağır olan çocukların ya da zihinsel yetersizliği bulunan otizmlilik çocukların oyun becerilerinin olumsuz yönde etkileneceği bilinmeli; akranlarına kıyasla daha sade ve açıklayıcı planlar hazırlanmalıdır.
- Materyali reddeden ya da işlevi dışında kullanan otizmlilik çocukların oranının fazla olduğu görülmüştür. Eğitim ortamında otizmlilik çocuklara materyali sunarken, çocuğun dikkatini çekecek ve onu öğrenme için güdüleyecek fırsatlar oluşturulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Araştırmada verilen materyali keşfetmeye ve incelemeye yönelik yapılan davranışların otizmlilik çocuklarda oldukça az olduğu gözlenmiştir. Otizmlilik çocuklarla çalışırken farklı duyularına yönelik materyallerinin seçiminin çocukların keşfetme davranışlarında etkili olacağı düşünülmektedir.
- Gelecek araştırmalarda farklı oyun türleriyle, daha uzun süre ve fazla sayıda gözleme dayalı araştırmaların yapılmasının konu hakkında literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Etik Komite Onayı

Araştırma Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'nun 09.11.2020 tarihli toplantısı ve 02 karar numarası ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilendirilmiş Onam

Araştırmaya katılacak çocukların ebeveynleriyle araştırma öncesi yapılan görüşmelerde araştırmanın amacı ve yöntemi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Ebeveynlere araştırmaya katılmalarının gönüllülük esasına dayalı olduğu, istedikleri zaman ayrılma kararı alabilecekleri ve tüm hakları açıklanarak yazılı onam belgeleri imzalatılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi

Dış bağımsız.

Yazar Katkıları

E.Y.: Çalışmanın tasarlanması, Veri toplanması, Veri analizi, Makalenin yazımı, Makale gönderimi ve revizyonu

H.M.İ.: Çalışmanın tasarlanması, Veri toplanması, Veri analizi, Makalenin yazımı, Makale gönderimi ve revizyonu

Kaynaklar

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. Arlington: American Psychiatric Publishing.
- Akpınar, R. B. (2004). Duygusal yüz ifadelerini anlama becerisini geliştirmeye yönelik örnek bir öğretim programı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1-10.
- Aslan, Ö. M. (2013). Anaokuluna devam eden çocukların oyun davranışları ve oyunlarında ortaya çıkan zorbalık davranışlarının incelenmesi [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Aytaş, G. & Uysal, B. (2017). Oyun kavramı ve sınıflandırılmasına yönelik bir değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 675-690.
- Bruner, J. S. (1981) The social context of language acquisition. *Language and Communication*, 1(2/3), 155-178.
- Blanc, R., Adrien, J. L., Roux, S. & Barthélémy, C. (2005). Dysregulation of pretend play and communication development in children with autism. *Autism*, 9(3), 229-245.
- Bodur, Ş. & Soysal, Ş. (2004). Otizmin erken tanısı ve önemi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 13(10), 394-398.
- Bregman, J. D. (2005). Definitions and characteristics of the spectrum. Zager, D. (Ed.), *Autism Spectrum Disorders Identification, Education, and Treatment* içinde (s. 3-46). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2017). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Carr, A. (2016). *The Handbook of child and adolescent clinical psychology: a contextual approach*. New York: Routledge.
- Carter, A. S., Davis, N. O., Klin, A. & Volkmar, F. R. (2005). Social development in autism. Volkmar, F. R., Paul, R., Klin, A., Cohen, D. (Ed.). *Handbook of autism and pervasive developmental disorders* içinde (s. 312-334). John Wiley & Sons.
- Casby, M.W. (2003). The development of play in infants, toddlers, and young children. *Communication Disorders Quarterly*, 24(4), 163-174.
- Centers for Disease Control and Prevention. (2020). Autism Spectrum Disorder (ASD). <https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/facts.html>
- Chang, X., Sun, L., & Li, R. (2023). Application of symbolic play test in identification of autism spectrum disorder without global developmental delay and developmental language disorder. *BMC Psychiatry*, 23(1), 138.
- Charman, T., Swettenham, J., Baron-Cohen, S., Cox, A., Baird, G. & Drew, A. (1997). Infants with autism: An investigation of empathy, pretend play, joint attention, and imitation. *Developmental Psychology*, 33(5), 781-789.
- Childress, D.C. (2010). Play behaviors of parents and their young children with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 31(2), 112-120.
- Creswell, J. W. (2021). Nitel çalışma tasarımı. Bütün, M. & Demir, S. B., (Ed.), *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* içinde (s. 147-180). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Düzgün, S. & Selçuk, Z. (2018). Sözsüz iletişim becerilerinden öğretmenlerin öğrencilerle göz teması kurma davranışlarının bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 771-795.
- Egemen, A., Yılmaz, Ö. & Akil, İ. (2004). Oyun, oyuncak ve çocuk. *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 5(2), 39-42.
- Elbeltagi, R., Al-Beltagi, M., Saeed, N. K., & Alhawamdeh, R. (2023). Play therapy in children with autism: Its role, implications, and limitations. *World Journal of Clinical Pediatrics*, 12(1), 1-22.
- Güler, T. (2007). Erken çocukluk döneminde "oyun planlama" modeli. *Eğitim ve Bilim*, 32(143), 117-128.
- Freeman, B. J., Ritvo, E. R. & Schroth, P. C. (1984). Behavior assessment of the syndrome of autism: Behavior observation system. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 23(5), 588-594.
- Frost, J. L., Wortham, S. C. & Reifel, S. (2012). *Play and child development*. Pearson.
- Gibson, E. J. (1988). Exploratory behavior in the development of perceiving, acting, and the acquiring of knowledge. *Annual Review of Psychology*, 39(1), 1-41.
- González-Sala, F., Gómez-Marí, I., Tárraga-Mínguez, R., Vicente-Carvajal, A., & Pastor-Cerezuela, G. (2021). Symbolic play among children with autism spectrum disorder: A scoping review. *Children*, 8(9), 801.
- Harris, J. (2018). Leo Kanner and autism: a 75 - year perspective. *International Review of Psychiatry*, 30(1), 3-17.
- Hess, L. (2006). I would like to play but I don't know how: a case study of pretend play in autism. *Child Language Teaching and Therapy*, 22(1), 97-116.
- Hobson, R. P., Lee, A. & Hobson, J. A. (2008). Qualities of symbolic play among children with autism: a social-developmental perspective. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39(1), 12-22.
- Honey, E., Leekam, S., Turner, M. & McConachie, H. (2007). Repetitive behaviour and play in typically developing children and children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(6), 1107-1115.
- Holmes, E. & Willoughby, T. (2005). Play behaviour of children with autism spectrum disorders. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 30(3), 156-164.
- Hobson, R. P. (1993). *Autism and the Development of Mind*. Routledge.
- Jarrold, C., Boucher, J. & Smith, P. (1993). Symbolic play in autism: A review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 23(2), 281-307.
- Halle, J., Brady, N. C. & Drasgow, E. (2004). Enhancing socially adaptive communicative repairs of beginning communicators with disabilities. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 13(1), 43-54.
- Jones, W., Carr, K. & Klin, A. (2008). Absence of preferential looking to the eyes of approaching adults predicts level of social disability in 2-year-old toddlers with autism spectrum disorder. *Archives of General Psychiatry*, 65(8), 946-954.
- Kangas, S., Määttä, K. & Uusiautti, S. (2012). Alone and in a group: Ethnographic research on autistic children's play. *International Journal of Play*, 1(1), 37-50.
- Koçyiğit, S., Tuğluk, M. N. & Kök, M. (2007). Çocuğun gelişim sürecinde eğitsel bir etkinlik olarak oyun. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, 1(16), 324-342.
- Korkmaz, B. (2010). Otizm: Klinik ve nörobiyolojik özellikleri, erken tanı, tedavi ve bazı güncel gelişmeler. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 45(80), 37-44.
- Loveland, K. A. & Tunali-Kotoski, B. (2013). The school-age child with an autistic spectrum disorder. Volkmar, F.R., Paul, R., Klin, A., Cohen D. (Ed.). *Handbook of autism and pervasive developmental disorders* içinde (s. 247-287) John Wiley & Sons.
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2(1): 217-250.
- Keen, D. (2003). Communicative repair strategies and problem behaviours of children with autism. *International Journal of Disability, Development and Education*, 50(1), 53-64.
- Keen, D., Sigafoos, J. & Woodyatt, G. (2001). Replacing prelinguistic behaviors with functional communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(4), 385-398.

- Lane, S. J., Leão, M. A., & Spielmann, V. (2022). Sleep, sensory integration/processing, and autism: A scoping review. *Frontiers in Psychology*, 13, 877527.
- Langen, M., Bos, D., Noordermeer, S. D. S., Nederveen, H., van Engeland, H. & Durston, S. (2014). Changes in the development of striatum are involved in repetitive behavior in autism. *Biological Psychiatry*, 76(5), 405–411.
- Lewis, M. H. & Bodfish, J. W. (1998). Repetitive behavior disorders in autism. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 4(2), 80–89.
- Libby, S., Powell, S., Messer, D. & Jordan, R. (1998). Spontaneous play in children with autism: A reappraisal. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 28(6), 487–497.
- Manjiviona, J. & Prior, M. (1995). Comparison of asperger syndrome and high-functioning autistic children on a test of motor impairment. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 25(1), 23-39.
- Manning, M. M. & Wainwright, L. D. (2010). The role of high level play as a predictor social functioning in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(5), 523–533.
- Mihai, A. (2019). Autism spectrum disorder (TSA) definition, general characterization. *New Trends in Psychology*, 1(2), 33-38.
- Ming, X., Brimacombe, M. & Wagner, G. C. (2007). Prevalence of motor impairment in autism spectrum disorders. *Brain and Development*, 29(9), 565–570.
- National Autism Center (2020). Facts about autism. <https://www.nationalautismcenter.org>
- National Institute of Mental Health Autism Spectrum Disorder (2020). Autism spectrum disorder. <https://www.nimh.nih.gov/health/topics/autism-spectrum-disorders-asd/index.shtml>
- Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası (Bağlı M. T. çev.). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 137-169.
- Perzollı, S., Benteuto, A., Bertamini, G., & Venuti, P. (2023). Play with me: How fathers and mothers play with their preschoolers with autism. *Brain sciences*, 13(1), 120.
- Piaget, J. (1999). *Play Dreams and Imitation In Childhood*. Routledge.
- Osterling, J. & Dawson, G. (1994). Early recognition of children with autism: A study of first birthday home videotapes. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 24(3), 247–257.
- Öğretir, A. D. (2008). Oyun ve oyun terapisi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 94-100.
- Pierce, K. & Courchesne, E. (2001). Evidence for a cerebellar role in reduced exploration and stereotyped behavior in autism. *Biological Psychiatry*, 49(8), 655–664.
- Pouya, S., Demir, S. & Demirel, Ö. (2017). Engelli çocuklara yönelik oryantiring oyunları. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 17(4), 608-618.
- Rogers, S.J., Cook, & Meryl, A. (2013). Imitation and Play in Autism. Volkmar, F.R., Paul, R., Klin, A., Cohen D. (Ed.) *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders* içinde (s. 382–405). John Wiley & Sons.
- Rubin, E. & Lennon, L. (2004). Challenges in social communication in asperger syndrome and high-functioning autism. *Topics in Language Disorders*, 24(4), 271–285.
- Santrock, J. W. (2016). *Children*. McGraw-Hill Education.
- Savahil, Ö. (2016). 5-10 yaş arası otizmli çocuklarda ince motor becerilerinin reaksiyon zamanı ve hareket hızına etkisinin incelenmesi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Sevinç, M. (2009). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun*. Morpa Kültür.
- Shala, M. (2009). Assessing gross motor skills of Kosovar preschool children. *Early Childhood Development and Care*, 179(7), 969-976.
- Sigman, M., Mundy, P., Sherman, T. & Ungerer, J. (1986). Social interactions of autistic, mentally retarded and normal children and their caregivers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 27(5), 647–656.
- Sigman, M. & Ungerer, J. A. (1984). Cognitive and language skills in autistic, mentally retarded, and normal children. *Developmental Psychology*, 20(2), 293–302.
- Smith, P. K. & Bağlı, M. T. (1994). Küçük çocuklarda oyun tanımlama, sınıflama ve ölçme sorunları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), 975-987.
- Stake, R. E. (2005). Qualitative Case Studies. Denzin, N. K., Lincoln, N. S. (Ed.), *The Sage Handbook Of Qualitative Research* içinde (s. 443-466). Sage Publications.
- Şahin, R. & Özdemir, S. (2015). Okul öncesi dönem görme engelli çocukların oyun çeşitlilik ve karmaşıklık düzeyini artırmada genişletme tekniğinin etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 16(2), 101-120.
- Terpstra, J. E., Higgins, K. & Pierce, T. (2002). Can i play? Classroom-based interventions for teaching play skills to children with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 17(2), 119–127.
- Thomas, N. & Smith, C. (2004). Developing play skills in children with autistic spectrum disorders. *Educational Psychology in Practice*, 20(3), 195–206.
- Tunç, Ü., Erdoğanoğlu, Y. & Ağçe, Z. B. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda postür kontrol, denge ve ince motor becerilerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(3), 271-284.
- Türk Dil Kurumu. (2020). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr>
- Vygotsky, L. (1967). Play and its role in the mental development of the child. *Soviet Psychology*, 5(3), 6–18.
- Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2012). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Oyun Becerilerinin Öğretimi. Tekin-İftar E. (Ed.), *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri* içinde (s. 423-471). Vize Basın Yayın.
- Van Berckelaer-Onnes, I. (2003). A. Promoting early play. *Autism*, 7(4), 415–423.
- Wing, L., Gould, J. & Gillberg, C. (2011). Autism spectrum disorders in the DSM-V: better or worse than the DSM-IV?. *Research in Developmental Disabilities*, 32(2), 768–773.
- Williams, E. (2003). A comparative review of early forms of object-directed play and parent–infant play in typical infants and young children with autism. *Autism*, 7(4), 361–374.
- Williams, E., Costall, A. & Reddy, V. (1999). Children with autism experience problems with both objects and people. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 29(5), 367–378.
- Williams, E., Reddy, V. & Costall, A. (2001). Taking a closer look at functional play in children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(1), 67–77.
- Wolfberg, P. J. & Schuler, A. L. (1993). Integrated play groups: a model for promoting the social and cognitive dimensions of play in children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 23(3), 467–489.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin.